

1. nodaļa. Ekonomikas būtība

1.1. Ekonomika un tās pamatproblēma

1.1.1. Ievads

▲ 1. Kāpēc mēs varam teikt, ka ekonomika ir daļa no mūsu ikdienas dzīves?

▲ 2. Ko ekonomisti saprot ar jēdzienu “ekonomēt”?

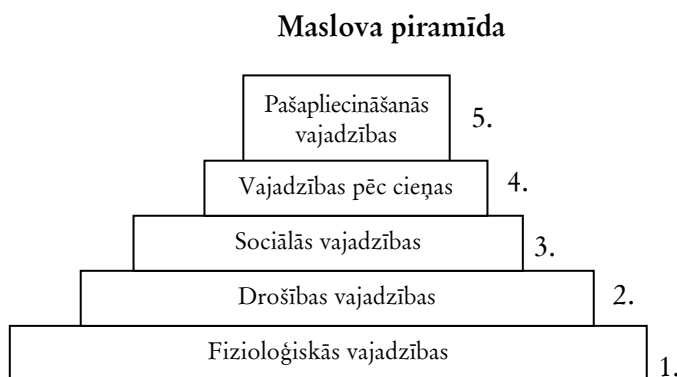
1.1.2. Vajadzības un vēlmes

Vēlmes – cilvēka sajūtas, ka viņam kaut kas nepieciešams (izsalkums, slāpes...).

Vajadzības – cilvēku vēlmju izpausmes atbilstoši personiskajām interesēm un tās sabiedrības kultūras līmenim, kurā viņš dzīvo.

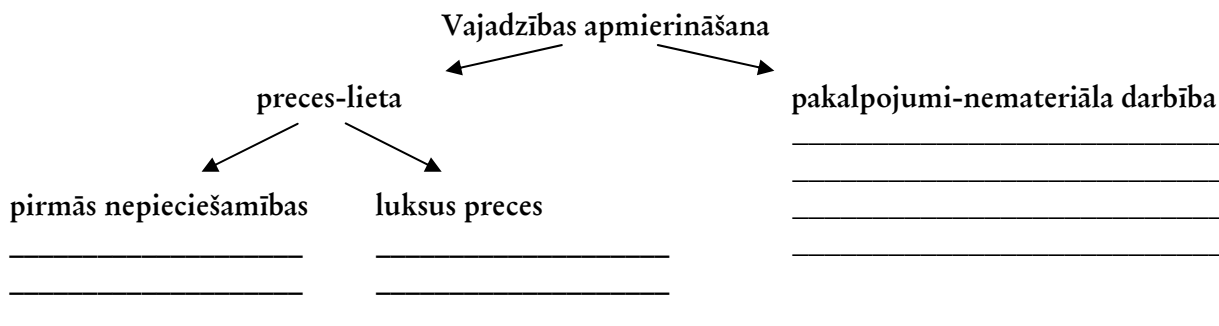
▲ 1. Kurā grupā ietilpst katra no vajadzībām?

	- apdrošināšana
	- mīlestība
	- zināšanas
	- darbs
	- sociālā aizsardzība
	- slāpes
	- saskarsme ar citiem
	- pašcieņa
	- ēšana
	- pašizteiksme
	- miegs

▲ 2. Kāpēc cilvēku vajadzības ir tik atšķirīgas?

▲ 3. Uzraksti piemērus pakalpojumiem, pirmās nepieciešamības precēm, luksusu precēm!

1.1.3. Ierobežotība – ekonomikas pamatproblēma

▲ 1. Zelta zivtiņa ir ar mieru izpildīt visus vecīša lūgumus. Vai vecītim šajā gadījumā būs ierobežotības problēma?

▲ 2. Kā ar ierobežotības problēmu saskaras skola un skolēns?

Skola – _____

Skolēns – _____

1.1.4. Izvēles situācija un izvēles cena

Izvēles situācija – ekonomiska situācija, kad no vairākām piedāvātām iespējām vai lietām var izvēlēties tikai vienu vai dažas.

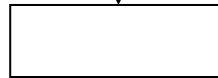
Izvēles cena – tiek izteikta ar tās lietas vērtību, no kuras jāatsakās pirmām kārtām, lai iegūtu šo vissvarīgāko lietu.

▲ 1. Mini piemēru, kad Tu esi atradies izvēles situācijā! Attēlo to grafiski!

Gribēju

Ieguvu

Mana ieguvuma
izvēles cena ir

▲ 2. Pēc skolas beigšanas Daina nolēma dzīvot atsevišķi, un viņai bija jāizdara izvēle – strādāt par sekretāri vai mācīties augstskolā. Daina dzīvo īrētā dzīvoklī un tajā domā dzīvot jebkurā no variantiem. Kādas ir alternatīvās izmaksas viņas lēmumam mācīties augstskolā, ja gadā

- maksa par mācībām – Ls 900,
- pārtika – Ls 700,
- transporta izdevumi /abos gadījumos/ – Ls 35,
- dzīvokļa īre – Ls 240,
- apģērbs – Ls 500,
- sekretāres darba alga – Ls 960,
- mācību materiāli – Ls 40,
- darba alga vasaras brīvlaikā – Ls 100?

▲ 3. Juris atteicās no krāsotāja darba, kur alga ir Ls 3600 gadā, un neaizgāja mācīties arī uz augstskolu, kur mācību maksa būtu Ls 600 gadā, bet sāka strādāt viesnīcā ar algu Ls 2800 gadā. Darbu viesnīcā viņš nevar apvienot ar citu darbu un nevar apvienot arī ar mācībām. Nosakiet viņa lēmuma alternatīvās izmaksas un to, cik lielu naudas summu viņš zaudē!

▲ 4. Kāpēc cilvēki dažkārt izvēlas mazāk apmaksātu darbu? _____

▲ 5. Martai ir sešas stundas laika un iepļānoto lietu svarīguma secība ir:

- mājas uzdevumu izpilde – 4 stundas,
- aerobikas nodarbība – 2 stundas.

Nemot vērā svarīgās lietas, Marta nolēmj ar draudzeni apmeklēt kafējnicu, kur katra iztērēs Ls 2 un pavadīs divas stundas. Cik Martai izmaksās kafējnicas apmeklējums?

▲ 6. Juristam Jānim ir jāveic mājas remonts. To ir ar mieru veikt kaimiņš – celtnieks, kurš par darbu prasa Ls 120. Remontu varētu veikt arī pats Jānis, jo viņam ir labas darba iemaņas. Viņš to darītu 20 stundas. Jānim ir daudz līguma darbu, kur stundā var nopelnīt Ls 20, bet remonta gadījumā viņam būs jāņem bezalgas atvaļinājums, tāpēc viņš negrib veikt remontu pats, bet uzaicināt kaimiņu. Kā rīkoties? Atbildi pamato ar aprēķiniem!

▲ 7. Jānim ir Ls 4000 naudas. Viņš to var noguldīt bankā uz 3% gadā (jeb depozīta % – 3%) vai arī nopirkt nelielu konditorejas iekārtu un cept mājās kūkas. Tad viņa lēmuma izmaksas mēnesī būs Ls 3200, bet ieņēmumi – Ls 4000. Kādu padomu tu dotu Jānim? Savu atbildi pamato ar aprēķiniem!

Bankā	Konditoreja

▲ 8. Beidzot vidusskolu, cilvēks var sākt strādāt un gūt ienākumus, taču lielākā daļa izvēlas studēt, un daudzi par to vēl maksā. Pamato šo cilvēku ekonomisko izvēli!

▲ 9. Lai izdarītu izvēli, var aprēķināt alternatīvās izmaksas, bet ne vienmēr to var izdarīt, tāpēc cilvēki bieži uzraksta uz lapas visas iespējas un pēc tam katrai pieraksta “+” un “-”. Var arī izvēlēties kritērijus un novērtēt katras iespējas atbilstību izvēlētajiem kritērijiem.

Anitai vecmāmiņa uzdāvināja dzimšanas dienā Ls 5. Viņai ir vairākas lietas, kuras viņa gribētu iegādāties – mūzikas disku, jaunu grāmatu, kuru varēs lasīt visa ģimene.

Izvēlies vēl divas lietas, kuras Anita var iegādāties! Izvēlies kritērijus un katru kritēriju novērtē trīs ballu robežās!

	Mūzikas disks	Grāmata		
Lietderība				

Iesaku Anitai izvēlēties _____.

1.1.5. Ekonomikas pamatjautājumi

▲ 1. Skolēnu mācību firmas ražo dažādas preces. Skolēnu mācību firma “S.V.I.N.I” ražo dāvanu maisiņus. Anete un Paula mācās 7.klasē un ir priecīgas, ka viņu pašu mājās izgatavoto produkciju pirka gan skolas tirzīņos, gan pilsētas pamatskolā, gan tirdzniecības centrā. Mēģini izdomāt, kā šī firma atbild uz ekonomikas pamatjautājumiem!

Ekonomikas pamatjautājumi	SMF atbilde uz ekonomikas pamatjautājumiem
Ko ražot?	
Kā ražot?	
Kas patērēs? Kam ražot?	

1.1.6. Mikroekonomika un makroekonomika

▲ 1. Kuru no situācijām pēta mikroekonomika un kuru makroekonomika? Ieliec “+”!

Situācija	Mikroekonomika	Makroekonomika
Latvijas IKP aprēķināšana un salīdzināšana ar ES valstīm		
Maizes ceptuves aprēķini par jaunas produkcijas ražošanu		
Kalniņu ģimenes kredīts mājas pirkšanai		
Valsts programmas nepieciešamība bezdarba samazināšanai		
Kartupeļu cenu izmaiņas Jelgavas tirgū jūnijā		
Zemnieka Ozola kviešu ražas realizācija		

1.1.7. Ko dara ekonomisti?

▲ 1. Vai ekonomikas zināšanas vienmēr kalpo cilvēkam? _____

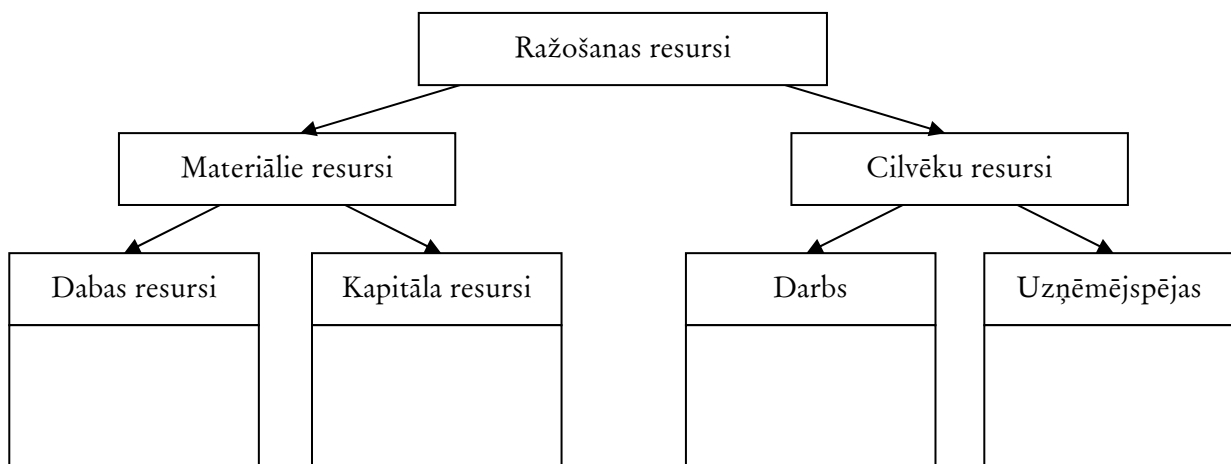
▲ 2. ASV ir daudz gudru ekonomistu, kuri saņēmuši pat Nobela prēmijas. Kāpēc arī tur ekonomikas izaugsmes tempi samazinās? _____

1.2. Ražošanas faktori un ražošanas iespējas

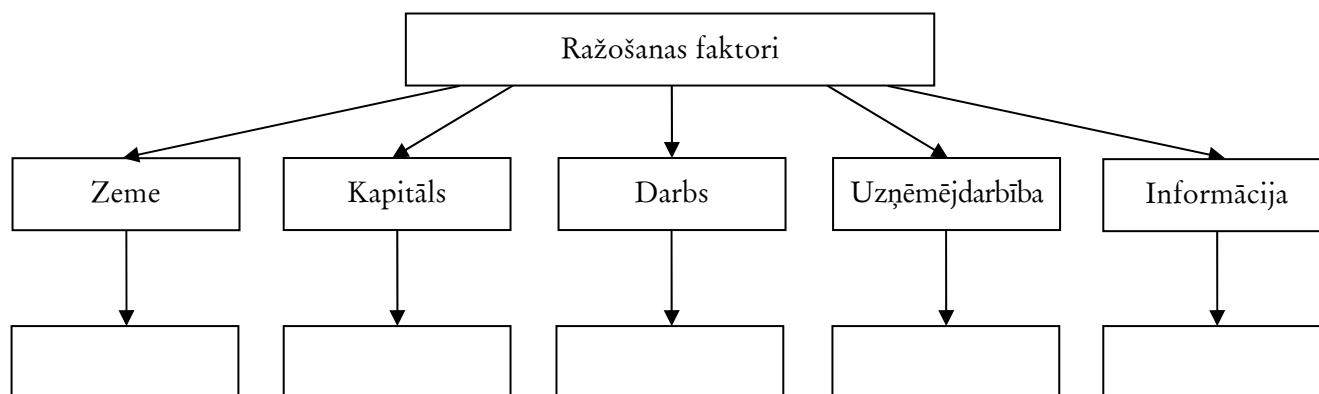
1.2.1. Ražošanas faktori

Ražošanas resursi – līdzekļi, krājumi, līdzekļu avoti, jebkas, ko var izmantot ražošanas procesā.
Ražošanas faktori – ražošanā iesaistītie resursi (zeme, darbaspēks, kapitāls, informācija, uzņēmējdarbības spējas)

▲ 1. Ieraksti shēmā, ko ietver katrs no resursiem!

▲ 2. Pabeidz shēmu un ieraksti ienākumus no katra faktora izmantošanas!

▲ 3. Aizpildi tabulu! Ieliec "x" pretī parezajai atbildei.

Faktori \ Piemēri	Zeme	Kapitāls	Darbs	Uzņēmējdarbība	Informācija
Dimants					
Gatera iekārta					
Pārdevēja					
Preču noliktava					
Zemnieku saimniecības īpašnieks					
Maizes ceptuves īpašnieks					
Nafta					
Ražošanas ēka					
Ķīmiķis – laborants					
Kokmateriāli					
Naftas pārstrādes tehnoloģija					
Dzelzs rūda					

▲ 4. Jānim ir zemes gabals, Pēterim ir lauksaimniecības darba iemaņas, un Kārlim ir lauksaimniecības tehnika. Aivars apvienoja šos resursus kopā vienā ražošanā, apsotot

Jānim – 30 cnt kartupeļu,

Pēterim – 20 cnt kartupeļu,

Kārlim – 40 cnt kartupeļu,

no nākošās ražas. Raža bija 150 cnt.

Aprēķini:

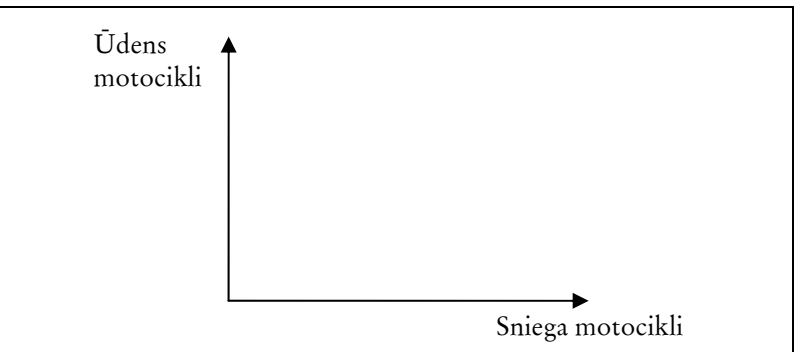
- algu, _____
- procentus, _____
- renti, _____
- izmaksas, _____
- peļņu (tiek izmantoti tikai šie resursi)! _____

1.2.2. Ražošanas iespēju likne

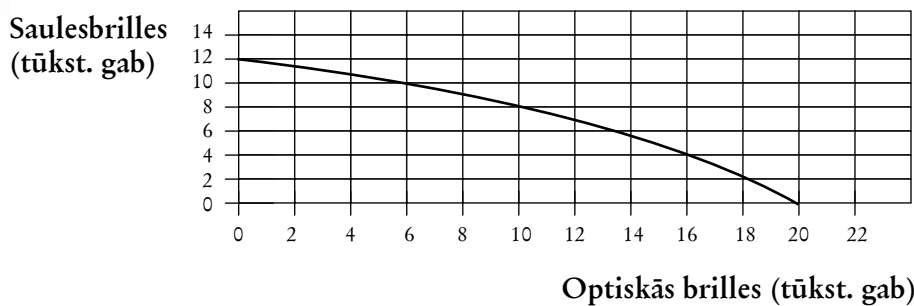
Ražošanas iespēju likne – likne, kas atspoguļo iespējamās kopējā saražotā produkta kombinācijas, ko būtu iespējams saražot, ja būtu pilnībā nodarbināti valsts darbaspēka resursi un ražošanā tiktu iesaistīti visi valstī iespējamie ražošanas resursi.

▲ 1. Valstī “Eko” ražo ūdens motociklus un sniega motociklus. Iespējamās ražošanas kombinācijas dotas tabulā. Uzzīmē ražošanas iespēju līkni!

Ražošanas iespējas	Ūdens motocikli	Sniega motocikli
A	0	10000
B	1000	9000
C	2000	7000
D	3000	5000
E	4000	2500
F	5000	0

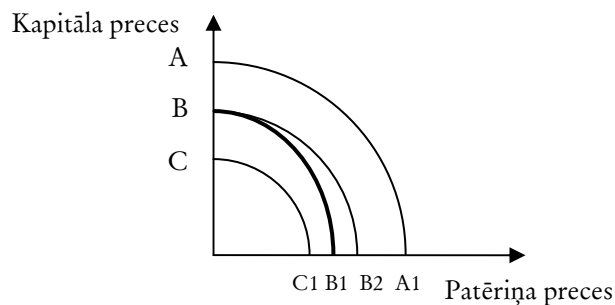
▲ 2. Grafikā parādīta ražošanas iespēju līkne.

Atzīmē grafikā sekojošus punktus un uzraksti, vai ražošana šajos punktos ir efektīva, neefektīva, neiespējama.

	Saulesbrilles (tūkst. gab.)	Optiskās brilles (tūkst. gab.)	Atbilde
A	6	10	
B	8	18	
C	12	0	
D	2	14	
E	10	6	
F	4	20	

▲ 3. Izmantojot uzzīmēto diagrammu, aizpildi tabulā tukšās vietas!

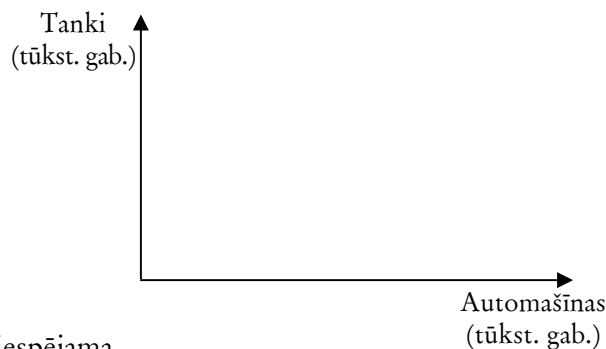

Katrā gadījumā sākuma līkne ir BB¹.

Sākuma līkne	Beigu līkne	Notikums
B B ¹		Patēriņa preču ražošanā notikušas būtiskas tehnoloģijas izmaiņas, šo tehnoloģiju izmanto plaši
B B ¹		Valstī atrod milzīgus naftas un ogļu krājumus, kurus var izmantot abos sektoros
B B ¹		Valstī notiek apvērsums, un jaunā valdība aizliedz izmantot tehnoloģiskos sasniegumus abu preču ražošanā

▲ 4. Uzzīmē ražošanas iespēju likni, ja valsts ražo gan tankus, gan vieglās automašīnas! Tabulā doti dažādi ražošanas varianti.

Varianti	Tanki (tūkst. gab.)	Automašīnas (tūkst. gab.)
A	100	0
B	90	10
C	70	20
D	40	30
E	0	40

Atzīmē, kurā variantā ražošana ir efektīva, neefektīva, neiespējama

- 80 tūkst. tanku un 20 tūkst. automašīnu – _____.
- 50 tūkst. tanku un 22 tūkst. automašīnu – _____.
- 20 tūkst. tanku un 35 tūkst. automašīnu – _____.
- 60 tūkst. tanku un 30 tūkst. automašīnu – _____.

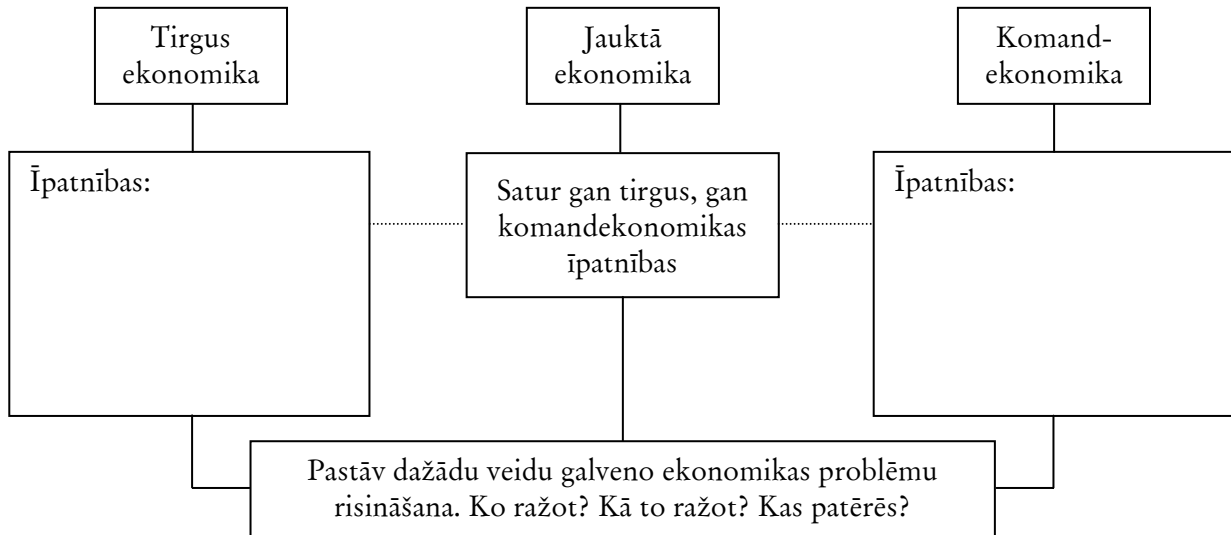
Valsts atrodas punktā C un grib palielināt tanku ražošanu par 10. No cik automašīnu ražošanas valstij jāatsakās? _____

1.3. Ekonomikas sistēmas

▲ 1. Aizpildi tabulu!

Ekonomiskās sistēmas tips	Priekšrocības	Trūkumi
Tradicionālā ekonomika		
Komandekonomika		
Tirgus ekonomika		

▲ 2. Pabeidz shēmu!

Nodaļas kopsavilkums

▲ 1. Izvēlies un apvelc ar aplīti pareizo atbildi!

<p>1. Kuru no šīm situācijām pēta makroekonomika?</p> <p>A. Modes izmaiņas Eiropā, kā rezultātā pieaug importa apavu patēriņš.</p> <p>B. Iedzīvotāju ienākumiem augot, vairāk tiek pirktas tūrisma ceļazīmes uz ārvalstīm.</p> <p>C. Izmantojot ES naudu, tiek radītas jaunas darba vietas, un valstī samazinās bezdarba līmenis</p> <p>D. Dzīvokļu cenas Rīgā aug, jo labāki kļuvuši kreditēšanas noteikumi.</p> <p>2. Kā var atrisināt ierobežoto resursu problēmu?</p> <p>A. Cilvēkiem ekonomiskāk jāizmanto esošie resursi.</p> <p>B. Iedzīvotājiem brīvprātīgi jāierobežo savas vajadzības.</p> <p>C. Varēs atrisināt tikai nākotnē, kad pieaugs darba ražīgums.</p> <p>D. Šo problēmu nevar atrisināt.</p> <p>3. Ja valsts izmanto visus savus materiālos un cilvēku resursus, kā var vairāk saražot kādu produktu?</p> <p>A. Var saražot tikai privātie uzņēmumi, bet ne valsts uzņēmumi.</p> <p>B. Var saražot, samazinot kāda cita produkta ražošanu.</p> <p>C. Var saražot, ja samazinās visu preču cenas.</p> <p>D. Nevar saražot.</p> <p>4. Kuri ir ekonomikas pamatjautājumi?</p> <p>A. Ko patērē? Kā ražo? Kas ražo?</p> <p>B. Ko ražo? Kā ražo? Kurš patērē?</p> <p>C. Ko patērē? Kā patērē? Kas patērē?</p> <p>D. Ko ražo? Kā patērē? Kas patērē?</p>	<p>7. Kuras ir Jelgavas jaunā stadiona alternatīvās izmaksas?</p> <p>A. Stadiona darbinieku algas.</p> <p>B. Stadiona celšanas izmaksas, ja to celtu vēl pēc 10 gadiem.</p> <p>C. Nodokļu, kurus maksās stadiona darbinieki, un biļešu pārdošanas pieaugums.</p> <p>D. Citas preces un pakalpojumi, kurus nevarēja iegādāties pašvaldība, jo cēla stadionu.</p> <p>8. Ar kuru problēmu saskaras visas ekonomiskās sistēmas?</p> <p>A. Eksporta palielināšana un importa samazināšana.</p> <p>B. Valsts budžeta sabalansēšana.</p> <p>C. Ierobežoto resursu racionāla izmantošana.</p> <p>D. Resursu ietaupīšana, lai samazinātu valsts ārējo parādu.</p> <p>9. Jurim pēc vidusskolas bija iespēja strādāt un saņemt gadā Ls 3200 vai mācīties augstskolā un maksāt mācību maksu Ls 850. Viņš izlēma mācīties augstskolā. Kādas ir šī lēmuma ekonomiskās izmaksas?</p> <p>A. Ls 850 ;</p> <p>B. Ls 3200;</p> <p>C. Ls 2350;</p> <p>D. Ls 4050</p> <p>10. Ciemā darbs ritēja no saules lēkta līdz saules rietam, to viņi darīja tāpat kā iepriekšējās paaudzes. Kurai ekonomiskajai sistēmai tas bija raksturīgs?</p> <p>A. Tirgus.</p> <p>B. Jauktajai.</p> <p>C. Tradicionālajai.</p> <p>D. Komandekonomikas.</p>
---	---

<p>5. Kurš no elementiem ir svarīgākais tirgus ekonomikā?</p> <p>A. Aktīvas arodbiedrības. B. Valsts pārdomāta saimniecības regulēšana. C. Komersantu veiksmīga darbība. D. Aktīva konkurence tirgū.</p> <p>6. Ko raksturo teorija, kas saista valdības izdevumu lielumu ar inflācijas līmeni?</p> <p>A. Ražošanas resursus. B. Cilvēku vajadzības. C. Ekonomikas modeli. D. Ierobežotību.</p>	<p>11. Kā tiek saukta cena jeb ieguvums par kapitāla lietošanu?</p> <p>A. Rente. B. Alga. C. Procenti. D. Peļņa.</p> <p>12. Ko izmanto izvēles situācijas aprakstīšanai ekonomikā?</p> <p>A. Naudu. B. Ienākumu salīdzināšanu. C. Statistiku. D. Alternatīvās izmaksas.</p>
--	---

▲ 2. Uzraksti terminus!

- _____ – sociāla zinātne par to, kā sabiedrībai apmierināt neierobežotās vēlmes un vajadzības ierobežotu resursu apstākļos.
- _____ – jebkura lieta (priekšmets), ko patērējot cilvēks apmierina savas vajadzības un kurai ir noteikta vērtība, to pērkot un pārdodot tirgū.
- _____ – darbību kopums, ko veic noteiktu amatu speciālisti, lai apmierinātu cilvēku vajadzības, un kam ir noteikta vērtība tirgū, to pērkot un pārdodot.
- _____ – cilvēki, kuri pērk un lieto preces un pakalpojumus.
- _____ – cīņa starp preču tirgotājiem (realizētājiem) un ražotājiem par izdevīgākiem preču ražošanas un realizēšanas apstākļiem un iespēju gūt lielāku peļņu.
- _____ – jebkāda intelektuālā vai fiziska darbība, kas tiek mērķtiecīgi veikta, lai ražotu labumus un pakalpojumus.
- _____ – ražošanā iesaistītie resursi.
- _____ – ekonomiska situācija, kad no vairākām piedāvātām iespējām vai lietām var izvēlēties tikai vienu vai dažas.
- _____ – tiek izteikta ar tās lietas vērtību, no kuras jāatsakās pirmām kārtām, lai iegūtu šo vissvarīgāko lietu.
- _____ – noteikta sabiedrības saimnieciskās dzīves organizācija, t. i., pieeja, kādu sabiedrība lieto, lai ierobežotu resursu apstākļos sasniegtu savus ekonomiskos mērķus.
- _____ – parāda maksimālo produkcijas daudzumu, ko sabiedrība var iegūt ar esošo tehnoloģiju, efektīvi un pilnīgi izmantojot visus resursus.
- _____ – saimniecisko subjektu sakaru kopums, kas balstīts uz naudas un preču attiecībām un konkurenci. (Vieta vai mehānisms, kur notiek darījumi starp pircējiem un pārdevējiem.)
- _____ – viss, kas apmierina mūsu vēlmes un vajadzības.
- _____ – saimnieciskā vienība, kas sastāv no vienas vai vairākām personām un kuras darbības pamatā ir darba piedāvājums un preču un pakalpojumu patēriņš.
- _____ – ekonomikas nozare, kas analizē cēloņu un seku likumsakarības, kuras ietekmē firmu vai individu.
- _____ – ekonomikas nozare, kas pēta ekonomiku kopumā, valsts un pasaules ekonomiskos procesus (piemēram, IKP, inflācija, ekonomikas izaugsme)
- _____ – nepieciešamība pēc kaut kā; tas, bez kā nevar iztikt.
- _____ – ražošanas faktoru daudzums, kas ir uzņēmuma vai valsts rīcībā.
- _____ – organizatoriski saimnieciska vienība, kurā ietilpst komersantam piederošas ķermeniskas un bezķermeniskas lietas, kā arī citi saimnieciski labumi.
- _____ – bagātība, kas atrodas apgrozībā un dod labumu; zemes un darba mijiedarbības radīts ražošanas faktors.
- _____ – visi dabas resursi jeb dabas labumi, kas tiek izmantoti ražošanā.